

mezték úgy, a maguk valóságában, ahogy Fejős Zoltán itt megteszi. Kiszolgáltatottságuk érzékelésének bemutatására egyik legszebb történet a kis Fazekas Margit fejlődésének története. Az anyjával falujából útnak indult leányka a rézvidék lakójaként élet-halál küszöbére került. A sztrájkörtségben felvonulókhoz csatlakozott gyerekesreggel együtt ott volt az ártatlan kislány is, s megsebesült a nem várt lövöldözésben. A szerző eszközei között egyaránt ott találjuk a bizonyító erejű adatokat és a történet egy irodalmi mű stílusával vetekedő, megrázóan szép leírását. A kötetben a szerző, mint itt is, stílusával közönségének élménnyé teszi e fajsúlyos társadalomtörténeti írást. A sztrájk célja a jobb munkabér, a rövidebb munkaidő, a munkakörülmények javítása volt. A tiltakozások összecsapásokba torkollottak és a bányahatóság részéről házkutatásokkal, letartóztatásokkal, kegyetlen durva bánásmóddal párosult. A visszaélések állami és szövetségi szinten, más fórumokon is figyelmet keltettek, meghallgatásokhoz vezettek, a hazai és nemzetközi sajtóban is híre ment. A nagyvállalatok azonban ellenálltak. Bizonytalanná vált a munka és a megélhetés. A munkások közül sokan, a magyarok közül is nagy számban elköltöztek. Voltak, akik aktívan részt vettek az eseményekben, a többiek pedig sodródtak, de a szolidaritást komolyan vették, s a sztrájk törés súlyos vétségnek számított. 1916-ra nagyjából elültek a konfliktusok, de nem állt vissza a korábbi biztonság, a korlátlan munkalehetőség és a bizalom. A világháború után csökkent a réz felhasználása és kitermelése, csökkent a munkaerő iránti igény. Új munkásokat nem vettek fel, megszűnt a korlátlan toborzás, sőt, nőtt az elvándorlók száma. Detroit, Chicago környékére a felfutó, s jól fizető autópárházba mentek el sokan. A magyarok száma csökkent, 1940-re már csak 27 családfőt vettek számba. 1950-re a magyar népesség úgyszólván eltűnt a rézvidékről, a jelenlét bizonyítékai, az egykorú dokumentumok, tárgyi emlékek

is jórészt veszendőbe mentek. A református templomot lebontották. Egykori jelenlétüket csupán néhány síremlék és egy földrajzi név, egy, a magyarokról elnevezett vízesés angol neve: Hungarian Falls jelzi. Most ez a tanulmány bámulatos leleménnyel hozza felszínre a tényeket, tárja fel a rézvidéki magyarok sorsát és örökíti meg az emléket e különleges jelenség, a láncvándorlás forrásait, gyűjti egybe az adatait, mutatja be ismeretlen útjait, rendszerét az utókor számára. Nemcsak gazdaságtörténet, hanem érdekes, sokszor izgalmas társadalomtörténet, nemegyszer személyes történelem, változatos egyéni sorsok, a bátorság, a helytállás és az önbecsülés történetei.

(*Fejős Zoltán: „Kaper Kóntri”. Magyar rézbányászok Amerikában. Korall, Budapest, 2020. 288 oldal*)

Kovács Ilona

A „MAGYAR ROZSDAÖVEZET” Egy eltűnő örökség nyomában

Miközben a két világháború között virágzott a magyar szociográfia, ugyanez nem mondható el a rendszerváltás utáni időszakról, amikor a társadalomtudományok egyébként is kiszorulni látszanak a közérdeklődésből. Igaz, ma is létezik pl. a *Magyarország felfedezése* című sorozat, de hatása – sajnos – nem terjed túl egy nagyon szűk körön. Pedig éppen napjainkban lenne nagy szükség a magyar vidék felfedezésére, amikor párhuzamosan mintha több Magyarország létezne egymás mellett, és a „centrum” – néhány kivételtől eltekintve – alig rendelkezik releváns tudással a leszakadó perifériákról. A kivételek között említhetem pl. a fentebb idézett sorozatot, Ladányi János *Leselejtezettek* című kötetét, Kovách Imre vidékkutatását, Valuch Tibor munkáskutatásait és Scheiring Gábor oral history projektjét a „magyar rozsdáövezet”-ben. Külön említést érdemel Tóth Pál Péter tudományszervező munkássága, aki

igen sokat tett azért, hogy a *Magyarország felfedezése* sorozat egyáltalán fennmaradjon. Rendszerkritikus munkák sorának adott, ad fórumot az elkötelezetten baloldali, antikapitalista *Eszmélet* című folyóirat is, ahol Alabán Péter egyik tanulmánya megjelent.

Ebben a szellemi miliőben nagyon fontos vállalkozás a szerző Ózd-könyve, amely tüpontos leírást ad arról, hogy mi is történt az egykor a szocialista ipar egyik fellegráának számító városban a rendszerváltás után. Az előzményt a filmművészet területén kell keresnünk: Almási Tamás Ózd-sorozata megrázó dokumentuma a város leépülésének 1987-től az 1990-es évek végéig. A rendező által megtapasztalt keserű valóság-élménynek a sorozat is hangot ad: míg az első darabban (*Szorításban*) meglehetősen ellenszenves pártfunkcionáriusok intézik a gyár és a munkások sorsát, a *Meddőben* végsőkig elnyomorodott romák szedik a hulladékvasat a salakhányón...

Alabán Péter könyvének elvitathatatlan érdeme, hogy helyi kontextusba helyezi, és elméleti igényességgel elemzi a dezintegrációs folyamatokat, amelyeket a szocialista ipar összeomlása hozott magával. Ózd (és környéke) legsúlyosabb gondja, hogy a kohászat megszűnése együtt járt az infrastruktúra lepusztulásával és azzal, hogy kedvezőtlen fekvése folytán nem tudott új iparágakat, jelentős multinacionális cégeket „bevonzani”. Az eredmény: fokozatos társadalmi leépülés és szétesés, a munkalehetőség hiánya, a szakemberek, értelmiség menekülése a városból, az ottmaradtak pedig menthetetlenül szegényednek tovább. Voltak, akik a menekülés más útját választották: Almási Tamás sorozata első részének hengerésze még magabiztosan mondhatta, hogy soha nem hagyja ott Ózdot, amikor azonban a rendező 1997-ben visszament, a munkás már nem élt. Öngyilkosságát megelőzően „özvegye sírva mesélte, hogy az utolsó hetekben sokat járt a kerti kamrához, sírni” (Alabán 186.)

Ahogy azt Várkonyi-Nickel Réka (*Rimaiak a gyárak völgyében*) és Nagy Péter könyve (*A Rima vonzásában*) bemutatja, a gyár és a bánya társadalmi integrátori szereppel is bírt az államosítás előtt, és ez fennmaradt az államszocializmusban is (Valuch Tibor: *Mindennapi történeteink*). Megszűnése/megszűnésük felgyorsította a társadalmi dezintegráció folyamatát, az egyéni és lokális identitásválságot, általános és tartós társadalmi elbizonytalanodást okozott a városban és a régióban. Alabán Péter könyvében a gyár hátrországát jelentő falvak válságára is rámutat: az egykor virágzó települések ma a szegénység (mondjuk ki, nyomor) szomorú képét mutatják, a lepusztuló házakkal, a leépülő vagy megszűnő infrastruktúrával, és a lakók kilátástalan helyzetével, ahol az egyedüli jövedelem a közmunka és a szociális segély, ami még akkor is igaz, ha akadnak ritka kivételek (pl. a ma is rendezett képet mutató Kissikátor).

A munkásokkal együtt az egykori munkaetika is eltűnni látszik a régióban (ami tovább nehezíti a multinacionális cégek betelepülését). A sokadik/többedik generáció nő fel (különösen a munkaerőpiacon egyébként is hátrányban levő roma közöség soraiban), akinek a szocializációjából kimaradt a folyamatos és rendszeres munka tapasztalata, aki csak a lepusztulást, szegénységet látta és tapasztalta maga körül. Igen kevesen vannak olyanok, mint L. Ritók Nóra, vagy maga az iskolaigazgatóként is működő Alabán Péter, akik helyben tesznek is valamit a környékbeli szegény (többségében roma) fiatalok szakiskoláztatásáért, hogy legalább a következő generáció ne tapasztalja meg szülei sorsát, amely elkerülhetetlenül mélyszegénységbe, alkoholizmusba vagy más függőségbe, más lehetőség híján pedig bűnözésbe vagy prostitúcióba vezet (lásd Kusturica feledhetetlen filmjét, a *Cigányok idejét*). Alabán Péter részletes elemzést ad a szakiskola, szakoktatás válságáról, mint ahogyan az sem véletlen, hogy a „jobb” szülők kétségbeesve küzdenek az el-

len, hogy ilyen iskolába adják gyermekeiket. Ennyit a szakoktatás válságának (mondhatni, csődjének) agyonpropagált megoldásáról, amely jóformán már a nagyobb multinacionális cégek munkásutánpótlását is veszélyezteti. Alabán Péter érzékletesen és számos adat tükrében szemlélteti, hogy Ózdon egyszerre van jelen a munkanélküliség és a munkaerőhiány; hiszen a szakképzetlen, vagy az iskolát korán elhagyó (*early school leaving*) gyerekek menthetetlenül „megismétlik” szülei sorsát.

Szót kell ejtenünk arról, hogy a munkásokkal és az egykor igen magas munkathosszal együtt az ipari örökség nagy része is eltűnt és eltűnik a városból. Az ipari örökségvédelem hazai helyzetéről Németh Györgyi írt átfogó tanulmányt a *Munkás-kultúra-örökség* című, 2020-ban megjelent kö-

tetében; Alabán Péter munkája pedig helyszíni riporttal egészíti ki ezt a nagyobb képet. A szerző számos külföldi példát hoz arra, amikor az ipari örökséget (vagy annak egy részét) komoly állami támogatással megmentették, és most turistalátványosság (a legsikeresebb példa a Ruhr-vidék); Magyarországon azonban nemcsak tőke, hanem komoly szándék sem volt erre (egyik kormány alatt sem).

Miközben emberileg érthető, hogy aki tud, az elmenekül innen (ha nagy honvágya van, akkor is), ebben a helyzetben különösen értékelni kell azokat, akik, mint Alabán Péter, a „mégis” morállal a maradás és a tenni akarás mellett döntenek. Hiszen a tenni akarás megvolt, csak elmenekült; nem véletlen, hogy a régió gyermekei Londonban mosogatnak, pincérkednek, vagy a „jobbak” (nagyon ritkán) felemelkednek a kinti középosztály soraiba. Beilleszkedni

azonban akkor sem tudnak teljesen – ami külön megérdemelne egy esettanulmányt.

Sorsod-Borsod – tartja a népi mondás, és ez valóban így van. De ez már egy másik tanulmányra tartozik. Amit Alabán Péter ezért a vidékért megtehetett, azt megtette és teszi tovább. Jó volna, ha ez a vidék viszonyára láthatóságát – ha másért nem, hát azért, hogy a „centrum” ne csak a parlamenti választások előtt kapjon észbe. Mert akkor már valóban menthetetlenül késő lesz – nemcsak Borsodnak.

(Alabán Péter: *Egykor volt gyárváros... Társadalmi változások Ózdon és környékén a rendszerváltástól napjainkig*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2020. 344 oldal)

Bartha Eszter

A VÁSÁRHELYI LÁTÓHATÁR REPERTÓRIUMA

Hódmezővásárhely nagyszámú és kultúraigényes lakossága között sok író, költő itt született, és sokan pedig itt találtak otthonra. A nagy értékű művek a sok olvasót helyben megtalálták, mint mindenütt az országban. Ilyen kiadvány volt korábban a *Juss*: Tornyai János festőművész kiváló munkája alapján, a *Délsziget*: földtani-földrajzi neve a déli országrészre utalva és *A Jövendő*. A sok jelentős szerzői név között sokunknak több még ma is ismerősen hangzik, de újak és fiatalok is bőven akadnak közöttük.

Mivel búcsút kellett mondani ezeknek a kiadványoknak, ám igény mutatkozott rá, és Fuchsz Máté felkarolta ezt a küldetést, hogy a nagy örökséget a *Vásárhelyi Látóhatar* (Művészet, irodalom, helytörténet) folytatja, hiszen a keletkezett űrt ki lehet tölteni úgy, hogy akik kevesebbet publikálnak, azok is tollat ragadhatnak. Ma már a XI. évfolyam gyarapítja mindazok könyvespolcát, akik évente egymás mellé tették a szebbnél szebb, színes címlapos, A/4-es formátumú kiadványt. A kitűnő, változatos témájú közleményeket Benák Katalin szer-